

УДК 352/354.075.1

DOI <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2024.86.3.55>

ЗАКОН УКРАЇНИ «ПРО ПУБЛІЧНІ КОНСУЛЬТАЦІЇ» ТА ЙОГО ВПЛИВ НА ЕВОЛЮЦІЮ ПРАВА НА УЧАСТЬ В УПРАВЛІННІ ДЕРЖАВНИМИ СПРАВАМИ: ТЕОРЕТИЧНИЙ ТА ПРАКТИЧНИЙ АНАЛІЗ

Крайній П.І.,
*кандидат юридичних наук,
доцент кафедри публічного права,
Чернівецький національний університет
імені Юрія Федьковича*

Крайній П.І. Закон України «Про публічні консультації» та його вплив на еволюцію права на участь в управлінні державними справами: теоретичний та практичний аналіз.

Можливість участі приватної особи для вирішення питань державного та місцевого значення реалізується шляхом участі в управлінні державними справами. Останнє, будучи конституційним правом, що передбачено в Конституції України за своєю правовою природою має набагато ширше значення та вплив у порівнянні із тим яким воно передбачалось під час прийняття Основного Закону наприкінці ХХ століття [1]. Постійні зміни які відбуваються в українському суспільстві та динамізм змін що паралельно спостерігається у царині адміністративного права призводить до появи нових правових форм участі особи та її взаємодії з органами публічної влади. Належне регулювання публічно-правових відносин органів публічної влади з приватними особами, інституціями громадянського суспільства є важливим елементом який характеризує державу як правову. Ефективність реалізації громадянами згаданого вище конституційного права на сьогодні визначається не лише їх можливістю брати участь у виборах чи референдумах або ж шляхом здійснення державної служби, але й можливістю брати участь у прийнятті рішень органами публічної влади. Одним із таких правових механізмів є публічні консультації які відіграватимуть істотну роль у розвитку відносин влади та громадянського суспільства задля спільного вирішення питань у різних сферах розвитку суспільства та держави. Опублікований нещодавно Закон України «Про публічні консультації» [2] вперше на нормативному рівні визначив як саме поняття публічна консультація, так й закріпив принципи їх здійснення, окреслив коло учасників які можуть брати участь у їх здійсненні, передбачив процедуру їх проведення та встановив механізм звітування та моніторингу за результатами їх здійснення що надає даному механізму не формального, а справді дієвого способу залучення громадськості як до формування державної чи регіональної політики, але й можливість участі у прийнятті нормативно-правових актів.

Прийняття окремого закону яким визначається іще один механізм участі громадськості є відображенням загальноєвропейської тенденції щодо розширення участі громадськості у процедурі прийняття рішень як на місцевому, так й на центральному рівнях. З-поміж іншого вказаний нормативний акт містить ряд недоліків які можуть негативно вплинути як на реалізацію його окремих положень, так й на можливість реального впливу громадянського суспільства до прийняття відповідних рішень органами публічної влади. Саме аналіз положень Закону України «Про публічні консультації» та його вплив на подальший розвиток відносин між державою та громадянським суспільством є метою даної наукової статті.

Ключові слова: право на участь в управлінні державними справами; публічні консультації; заінтересована сторона; предмет публічної консультації; принципи публічної консультації.

Krainii P.I. The Law of Ukraine “On Public Consultations” and its impact on the evolution of the right to participate in the management of public affairs: theoretical and practical analysis.

The opportunity for private individuals to engage in addressing issues of national and local significance is exercised through participation in the management of public affairs. This participation,

a constitutional right enshrined in the Constitution of Ukraine, now holds a broader scope and greater impact than initially anticipated when the Basic Law was adopted at the end of the 20th century. Ongoing changes within Ukrainian society and the rapid evolution of administrative law have given rise to new legal avenues for individual engagement and interaction with public authorities. Effective regulation of public relations between government entities, individuals, and civil society organizations is a vital characteristic of a rule-of-law state.

Currently, the effectiveness of citizens' exercise of this constitutional right is measured not only by their ability to vote in elections, participate in referendums, or hold public office but also by their capacity to contribute to decision-making by public authorities. One such legal instrument facilitating this participation is public consultation, which is becoming a crucial component in fostering collaboration between government and civil society on matters of societal and state development.

The recently enacted Law of Ukraine "On Public Consultations" introduces, for the first time, a formal definition of public consultation at the regulatory level. It establishes principles for their implementation, identifies participants eligible for involvement, sets forth procedural guidelines, and outlines mechanisms for reporting and monitoring outcomes. These provisions ensure that public consultation serves as an effective tool for involving the public in policy development and for facilitating participation in the formulation of regulatory and legislative acts, rather than merely functioning as a formal process.

The enactment of this law, which provides an additional mechanism for public involvement, aligns with a broader European trend toward expanding public participation in decision-making processes at both local and central levels. Nonetheless, this legislation also contains several shortcomings that may hinder the practical implementation of some of its provisions and limit the extent of civil society's influence on governmental decision-making. The aim of this article is to examine the Law of Ukraine "On Public Consultations" and assess its implications for the evolving relationship between the State and civil society.

Key words: right to participate in public affairs management; public consultations; interested party; subject of public consultation; principles of public consultation.

Постановка проблеми. Впровадження європейських стандартів належного врядування підтверджують поступальний рух української держави до європейської спільноти. Окрім визначення загальнодержавного вектора розвитку України, здійснення нею внутрішньої та зовнішньої політики, необхідні зміни що супроводжуватимуть такі процеси мають забезпечуватись на нормативному рівні. Участь громадянського суспільства як під час формування, так і під час прийняття конкретних рішень органами публічної влади, у реалізації відповідної державної політики здійснюється завдяки вдосконаленню системи публічного врядування та публічного адміністрування. Останнє застосовує доволі широкий спектр сучасних та прогресивних юридичних механізмів які дозволяють взаємодіяти державі та суспільству в основі яких закладено ідеї діалогу, публічності та відкритості.

Поряд із громадською експертизою, діяльністю консультативно-дорадчих органів, громадськими слуханнями публічні консультації виступають іще одним правовим механізмом який має своєю метою забезпечити належну реалізацію конституційного права на участь в управлінні державними справами шляхом забезпечення участі громадянського суспільства та його інституцій під час процедур розробки нормативних актів, обговорення їх текстів, підзвітності суб'єктів владних повноважень, перевірки якості прийнятих нормативних актів. Попри тривалий процес введення публічних консультацій в матерію публічного адміністрування прийняття Закону України «Про публічні консультації» [2] є важливим кроком до розбудови європейської моделі відносин між владою та громадянським суспільством під час їх взаємодії задля прийняття єдиного можливого рішення у конкретній сфері суспільного життя.

Мета дослідження полягає в аналізі положень Закону України «Про публічні консультації», його мети, окремих положень які стосуються процедурних її аспектів, співвідношення цього закону та низки чинних нормативних актів якими визначено тотожні або подібні правові механізми взаємодії окремих органів публічної влади та громадянського суспільства для встановлення співвідношення між ними, а також, висвітлення спірних положень вказаного закону та розробки чітких пропозицій задля їх вирішення.

Стан опрацювання проблематики. Дослідження публічних консультацій як окремого правового механізму участі громадськості в контексті реалізації права на участь в управлінні дер-

жавними справами в Україні відбувається впродовж тривалого часу. Актуальність цієї наукової проблематики знайшла своє вираження у великій кількості наукових розвідок які були здійснені представниками конституційного, адміністративного права та державного управління. Аналізом правових форм участі інституцій громадянського суспільства присвятили свої праці А.В. Гуржій, Т.О. Гуржій, Г.О. Палій, В.Ю. Оксін, А.В. Чуб, Т.А. Кравченко, І.В. Ковбас, Т.О. Коломоєць, В.К. Колпаков та інші. Водночас, зміни що відбуваються у вітчизняному адміністративному праві щодо обговорення та введення нових форм участі громадськості у взаємодії з органами публічної влади обумовили відповідні законодавчі зміни в частині забезпечення належного рівня правового регулювання механізму публічних консультацій. Однією з таких змін стало прийняття Закону України «Про публічні консультації» яким врегульовуються відносини з питань «розроблення, формування та реалізації державної політики у відповідній сфері, вирішення питань місцевого значення шляхом підготовки проєктів програмних документів, нормативно-правових актів для узгодження публічних та приватних інтересів» [2]. Це, своєю чергою, обумовлює необхідність проведення аналізу вказаного нормативного акту, його окремих положень та його співвідношення з іншими актами законодавства які містять подібні правові механізми забезпечення участі громадськості під час їх комунікації з органами публічної влади які реалізують державну політику у відповідній сфері.

Виклад основного матеріалу. Залучення громадськості, інституцій громадянського суспільства до належного діалогу з органами публічної влади здійснюється задля надання їм можливості брати активну участь не лише у формуванні стратегічних напрямків діяльності того чи іншого органу влади, але й мати змогу представити власні міркування щодо того яким чином втілення у життя такої стратегії може відобразитись на можливостях індивіда реалізовувати свої права та виконувати обов'язки. З іншого боку на органи публічної влади покладається обов'язок здійснювати свою діяльність із додержанням принципів гласності, відкритості та прозорості що є відображенням імплементованих положень ряду міжнародних та європейських документів якими визначаються рамкові положення взаємодії держави та особи. Перелік таких документів досить великий, проте, вони потребують згадки в межах даного дослідження як такі що стали основою для нормативного закріплення публічних консультацій у вітчизняному законодавстві: Міжнародний пакт про політичні та громадянські права, Ратифікований Україною від 19.10.1973 [3], Орхуська Конвенція про доступ до інформації, участь громадськості в процесі прийняття рішень та доступ до правосуддя з питань, що стосуються довкілля, Ратифікована Україною від 18.11.1999 [4], Європейська хартія місцевого самоврядування 1985 р. [5], Керівні принципи щодо громадської участі в процесі прийняття політичних рішень [6], Кодекс кращих практик участі громадськості у процесі прийняття рішень 2009 року [7] тощо. Проте не буде перебільшенням вказати на те що вказані документи вплинули й на вітчизняне адміністративне право яке тепер розглядає різні форми участі приватної особи, інституцій громадянського суспільства щодо реалізації права на участь в ухваленні рішень.

Наприклад, П.В. Діхтієвський вказує що приватна особа з-поміж інших суб'єктів адміністративного права займає провідне положення з огляду на обов'язок держави утверджувати та забезпечувати основні публічні права які закріплюються Конституцією України та Законами України, винятковим значенням прав і свобод людини та громадянина що обумовлює відповідний зміст та суть публічної влади в особі її органів та посадових осіб, визначенням юридичної відповідальності публічної влади перед людиною за свої дії або бездіяльність. Приватна особа може реалізовувати свої права шляхом формування інститутів громадянського суспільства. Своєю чергою приватна особа як окремо, так й шляхом утворення вказаних вище інституцій може реалізувати своє право на участь в ухваленні рішень однією із форм якого є проведення консультацій з громадськістю [8, с. 219; 230; 240]. Ми підтримуємо таку позицію автора з огляду на її системність та актуальність, адже українське суспільство впродовж останніх років намагається здійснювати конструктивний та якісний діалог з органами публічної влади що має знайти своє вираження у пошуку оптимального балансу між забезпеченням приватного та публічного інтересу. Це своєю чергою створює передумови поряд з імплементацією вказаних вище міжнародних документів для формування вітчизняної системи правових механізмів реалізації такого права. Тобто, говорити лише про наявність якогось одного способу чи варіанту комунікації з органами публічної влади як під час прийняття ними відповідних рішень, так й під час реалізації власне своїх повноважень є не зовсім вірно.

З огляду на це ми не погоджуємось із твердженням А.В. Чуб яка стверджує що консультації з громадськістю як один зі способів участі в управлінні державними справами передбачений постановою Кабінету Міністрів України «Про забезпечення участі громадськості у формуванні та реалізації державної політики» від 3.10.2010 № 996 якою визначаються загальні та особливі вимоги щодо проведення консультацій з громадськістю [9, с. 149]. Такі правові форми взаємодії та реалізації права на участь в ухваленні рішень передбачені у ряді інших нормативних актів: Закони України «Про засади державної регуляторної політики у сфері господарської діяльності», «Про регулювання містобудівної діяльності», «Про оцінку впливу на довкілля» тощо. На нашу думку, саме наявність різних підходів до розуміння того які нормативні акти закріплюють можливість реалізації права індивіда шляхом залучення до публічних консультацій було однією з передумов прийняття окремого Закону України «Про публічні консультації» (далі – Закон).

Аналізуючи положення ст. 2 Закону варто зазначити що його предметом є визначення «правил проведення публічних консультацій суб'єктами ... з питань розроблення, формування та реалізації державної політики у відповідній сфері, вирішення питань місцевого значення шляхом підготовки проєктів програмних документів, нормативно-правових актів для узгодження публічних та приватних інтересів» [2]. На перший погляд, такий предмет охоплює всі необхідні компоненти: суб'єкти перелік яких передбачений ст. 5 Закону які виконують свої повноваження та діяльність яких підпадатиме під дію публічних консультацій; способи такої діяльності через підготовку документів, нормативних актів; прийняття конкретного рішення задля урівноваження приватного та публічного інтересу. Проте предмет правового регулювання Закону передбачає наявність лише суб'єктів з якими можуть проводитись такі консультації що не є коректним, адже такий правовий механізм, як нами згадувалось вище, допомагає індивіду чи інституціям громадянського суспільства долучатись до їх проведення. Тому доцільно було б вказати й на участь заінтересованих осіб перелік яких передбачений у п. 1. ч. 1 ст. 1 Закону «громадяни України, громадські об'єднання, професійні спілки та їх об'єднання, творчі спілки та їх об'єднання, благодійні та релігійні організації, асоціації органів місцевого самоврядування, органи самоорганізації населення, невідприємницькі товариства, суб'єкти господарювання, їх об'єднання, організації роботодавців, їх об'єднання, саморегулювні організації...» [2].

Наявність сьогодні великої кількості нормативних актів якими здійснюється правове регулювання публічних консультацій може спричинити колізії між нормами Закону та відповідним законодавством. Схожа ситуація виникла після прийняття Закону України «Про адміністративну процедуру» коли необхідно було привести у відповідність значну кількість нормативних та підзаконних актів для визначення єдиного правового поля під час здійснення тих чи інших адміністративних процедур. Навіть після прийняття таких змін дискусії у царині співвідношення Закону України «Про адміністративну процедуру» із законодавством про адміністративну процедуру не припиняються. Аналогічна ситуація може виникнути також із Законом України «Про публічні консультації». Наприклад, ст.ст. 21 та 21-1 Закону України «Про містобудівну діяльність» врегульовує проведення громадського обговорення проєктів містобудівної документації на місцевому рівні та громадського обговорення проєктів програм комплексного відновлення. При цьому вказуються чіткі процедурні строки для їх проведення: не пізніше як за 30 днів з дня оприлюднення проєкту містобудівної документації на місцевому рівні [10].

Водночас Закон України «Про публічні консультації» передбачає відповідну дискрецію що проявляється у можливості проводити такі консультації шляхом продовження їх строку. Відповідно до ч. 1 ст. 13 «строк проведення публічних консультацій визначається суб'єктом проведення публічних консультацій з урахуванням складності питання, терміновості, пріоритетності, строків виконання завдань, необхідності проведення публічного обговорення та не може становити менше ніж 15 робочих днів, якщо інше не передбачено законом або міжнародними договорами України, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України. Суб'єкт проведення публічних консультацій може прийняти рішення про продовження визначеного ним строку проведення публічних консультацій» [2]. Видається що таке формулювання в частині строків проведення публічних консультацій є кращим через те, що дає змогу визначити мінімальний часовий проміжок впродовж якого можуть відбуватись такі консультації. Водночас суб'єкту який проводитиме публічні консультації надається можливість розсуду для прийняття рішення щодо необхідності продовжити її проведення з врахуванням всіх наявних факторів та обставин які можуть бути індивідуальними для кожного випадку.

Публікація проєкту рішення щодо якого можуть проводитись публічні консультації теж має процедурну неузгодженість із положеннями Закону. Законодавство про доступ до публічної інформації фіксує обов'язок який покладається на розпорядників публічної інформації здійснювати оприлюднення проєктів нормативних актів, відповідних рішень органів місцевого самоврядування які можуть обговорюватись зацікавленими сторонами перед їх прийняттям. Відповідно до ст. 15 Закону України «Про доступ до публічної інформації» органи-розпорядники публічної інформації впродовж 10 робочих днів до дати розгляду вказаних проєктів зобов'язані публічно оприлюднити їх [11]. При цьому чітко передбачено що вони публікуються саме з метою їх прийняття. У такому випадку необхідно узгоджувати положення обидвох нормативних актів задля недопущення виникнення правових колізій що може дискредитувати значення публічних консультацій. Наведені приклади демонструють вразливість положень Закону в процесі застосування його окремих положень які стосуються процедурних строків. Крім цього, необхідно проаналізувати інші механізми взаємодії органів влади з інституціями громадянського суспільства, приватними особами та визначити чи вони ідентичні до публічних консультацій, чи ні? На нашу думку, публічні консультації охоплюють подібні до наявних вже консультацій з громадськістю норм інших нормативно-правових актів, адже вони здійснюються для досягнення однієї мети: забезпечити окрему дієву форму участі інституцій громадянського суспільства у здійсненні управління державними справами яка матиме належний рівень правового регулювання.

Варто зазначити що Законом чітко визначаються сфери на які він не поширює свою дію. Їх перелік наведений у ч. 2 ст. 2 Закону. Проте, не можемо погодитись із виключенням зі сфери його дії бюджетні відносини. Особливо чутливим це може бути для органів місцевого самоврядування які одержали фінансову самостійність та приймають рішення про розподіл власне фінансових ресурсів. Розширення можливостей для органів місцевого самоврядування в частині прийняття рішень з фінансових питань має відбуватись із проведенням консультацій. Прикладом таких публічних консультацій є передбачене ст. 38 Бюджетного кодексу України подання до проєкту закону про Державний бюджет України результатів консультацій Кабінету Міністрів України з всеукраїнськими асоціаціями органів місцевого самоврядування які здійснюються на підставі Закону України «Про асоціації органів місцевого самоврядування» [12]. На нашу думку, не включення у перелік правовідносин що врегульовуються Законом тих із них які виникають у царині законодавства про бюджет є суттєвим упущенням законотворця та негативно впливає як на залучення інституцій громадянського суспільства до прийняття рішень з питань бюджету так й демонструє відсутність належного виконання взятих Україною зобов'язань які випливають з положень Європейської хартії місцевого самоврядування. Саме правовідносини які виникають між учасниками бюджетного процесу сьогодні потребують активного залучення інституцій громадянського суспільства, консультативно-дорадчих органів тощо.

Крім цього Законом України «Про асоціації органів місцевого самоврядування» передбачаються й інші форми залучення асоціацій у взаємодію з іншими органами публічної влади. Так, ст. 18 передбачає, що «всеукраїнські асоціації мають право ініціювати перед Верховною Радою України, Президентом України, Кабінетом Міністрів України проведення консультацій щодо законопроєктів та проєктів інших актів з питань, що стосуються місцевого і регіонального розвитку. Результати консультацій оформляються протоколами, які можуть додаватися до законопроєкту чи проєкту іншого акта. Представники всеукраїнських асоціацій можуть запрошуватися до участі у засіданнях державних органів, на яких розглядаються питання, що стосуються місцевого і регіонального розвитку» [13].

Така взаємодія шляхом проведення консультацій під час бюджетної процедури разом з інституціями громадянського суспільства діяльність який спрямована на представництво ідей та думок органів місцевого самоврядування безпосередньо під час такого процесу. Це має вирішальне значення з огляду на те що під час російсько-української війни органи місцевого самоврядування можуть ефективно використовувати власні кошти для реалізації відповідних напрямків державної політики на місцях з врахуванням інтересів своїх громад. Тому слід виключити обмеження дії Закону «Про публічні консультації» на правовідносини які виникають із приписів Бюджетного кодексу України.

Викликає певні зауваження передбачений Законом механізм об'єктивного та незалежного моніторингу. З врахуванням пропозицій під час обговорення законопроєкту у його тексті з'явився Розділ III «Звітність та моніторинг публічних консультацій» який визначає організаційно-право-

ві аспекти проведення аналізу проведених консультацій, визначення позитивних та негативних аспектів його проведення через надання суб'єктами проведення консультацій публічного звіту. Крім цього, для підвищення рівня проведення публічних консультацій у майбутньому, ст. 20 Закону передбачено проведення відповідного моніторингу тими ж суб'єктами проведення публічних консультацій [2]. Проте, якщо формування звіту за результатами таких консультацій є очевидною та необхідною діяльністю суб'єкта проведення консультацій то моніторинг такої діяльності не може здійснюватись тим самим органом публічної влади. На нашу думку, лише створення окремого органу публічної влади який проводитиме моніторинг публічних консультацій дозволить покращити якість їх проведення та підвищить рівень довіри зі сторони інституцій громадянського суспільства. Крім цього варто забезпечувати не формальний, а дієвий механізм моніторингу публічних консультацій.

Варто зауважити, що аналіз зарубіжної практики свідчить про те, що «гарною практикою вважається визначення державного органу, відповідального за загальну координацію, стандартизацію та модернізацію процедур публічних консультацій, а також забезпечення їх послідовного проведення всіма суб'єктами владних повноважень і сприяння обміну досвідом та знаннями між посадовими особами, відповідальними за проведення консультацій у межах кожного такого суб'єкта» [14]. Вказане твердження сформульовано у Висновку Бюро ОБСЄ з демократичних інститутів та прав людини. Ми погоджуємось саме із таким способом проведення моніторингу публічних консультацій та вважаємо за доцільне вивчити можливість покладення обов'язку щодо моніторингу на спеціально уповноважений підрозділ або ж посадову особу відповідного органу публічної влади. Попри це дане питання потребує подальших наукових досліджень. Особливо в частині вивчення зарубіжного досвіду застосування правового механізму проведення публічних консультацій.

Висновки. В українському суспільстві та системі органів публічної влади відбуваються суттєві зміни які розширюють правові форми для інституцій громадянського суспільства, приватних осіб реалізувати конституційне право на участь в управлінні державними справами. Прийняття Закону України «Про публічні консультації» є іще одним важливим кроком на шляху трансформації публічно-правових відносин та створення можливостей для інституцій громадянського суспільства впливати на формування та реалізацію державної політики на різних рівнях. Поряд із діяльністю консультативно-дорадчих органів, проведенням громадських слухань, громадської експертизи нормативних актів, публічні консультації підсилять відповідний механізм реалізації права на участь в управлінні державними справами. Проте, на нашу думку даний Закон містить ряд недоліків які можуть негативно вплинути на забезпечення доступу зацікавлених сторін під час процедури публічних консультацій. По-перше, необхідно переглянути предмет правового регулювання Закону та додати до нього заінтересованих осіб як сторону яка братиме участь у правовідносинах які виникають під час проведення публічних консультацій. По-друге, суттєвим недоліком є відсутність вказівки на те яким чином співвідноситиметься Закон з іншими нормативними актами якими забезпечується врегулювання подібних чи аналогічних форм участі інституцій громадянського суспільства. По-третє, вважаємо за необхідне додатково проаналізувати включення до предмета регулювання Закону публічні консультації які виникають з правовідносин у сфері бюджетного законодавства, а саме – Бюджетного кодексу України як такі що відповідають вимогам Європейської хартії місцевого самоврядування. По-четверте слід вдосконалити моніторинг за результатами публічних консультацій відповідних органів публічної влади та розглянути можливість надання таких повноважень утвореним у середині таких органів структурних підрозділів чи його спеціально уповноваженим посадовим особам.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Конституція України: від 28.06.1996 № 254к/96-ВР: станом на 1 січ. 2020 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text> (дата звернення: 3.11.2024).
2. Про публічні консультації: Закон України від 20.06.2024 3841-ІХ. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3841-ІХ#Text> (дата звернення: 03.11.2024).
3. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права: Пакт Орг. Об'єдн. Націй від 16.12.1966: станом на 19 жовт. 1973 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043#Text (дата звернення: 03.11.2024).

4. Конвенція про доступ до інформації, участь громадськості в процесі прийняття рішень та доступ до правосуддя з питань, що стосуються довкілля (Орхуська конвенція): Конвенція Орг. Об'єдн. Націй від 25.06.1998: станом на 27 трав. 2005 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_015#Text (дата звернення: 03.11.2024).
5. Європейська хартія місцевого самоврядування: Хартія Ради Європи від 15.10.1985: станом на 16 листоп. 2009 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_036#Text (дата звернення: 12.06.2024).
6. Керівні принципи щодо громадської участі у процесі прийняття політичних рішень, прийняті Комітетом Міністрів Ради Європи СМ (2017). URL: <https://rm.coe.int/guidelines-on-civil-participation-in-political-decision-making/168076e135> (дата звернення: 03.11.2024).
7. Кодекс кращих практик участі громадськості у процесі прийняття рішень. URL: <http://www.coe.int/en/web/ingo/civil-participation> (дата звернення: 03.11.2024).
8. Адміністративне право України: підручник / [П.В. Діхтієвський та ін.]; за заг. ред. д-ра юрид. наук, проф., акад. Нац. акад. наук вищ. освіти України Петра Діхтієвського; Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка, Навч.-наук. ін-т права, Каф. адмін. права та процесу. Київ: Видавництво Людмила, 2023. 771 с.
9. Чуб А.В. Електронні консультації з громадськістю як форма реалізації суб'єктивних публічних прав. *Право і суспільство*. 2020. Вип. 2, №. 6-2. С. 147–152. URL: <https://doi.org/10.32842/2078-3736/2020.6.2.2.22> (date of access: 05.11.2024).
10. Про регулювання містобудівної діяльності: Закон України від 17.02.2011 № 3038-VI: станом на 21 верес. 2024 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3038-17#Text> (дата звернення: 03.11.2024).
11. Про доступ до публічної інформації: Закон України від 13.01.2011 № 2939-VI: станом на 8 жовт. 2023 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2939-17#Text> (дата звернення: 03.11.2024).
12. Бюджетний кодекс України: Кодекс України від 08.07.2010 № 2456-VI: станом на 21 верес. 2024 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2456-17#Text> (дата звернення: 03.11.2024).
13. Про асоціації органів місцевого самоврядування: Закон України від 16.04.2009 № 1275-VI: станом на 31 берез. 2023 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1275-17#Text> (дата звернення: 03.11.2024).
14. Висновок БДППЛ ОБСЄ щодо проекту закону України «Про публічні консультації». URL: https://www.legislationline.org/download/id/6340/file/295_GEN-UKR_1Sept2016_ukr.pdf (дата звернення: 03.11.2024).